

عوامل مؤثر

در

افت تحصیلی

دانش آموزان

خلاصه

یکی از مسایل و مشکلات اساسی نظام آموزشی هر کشوری مسأله افت تحصیلی است. این مسأله هر ساله هزینه‌های سنگینی به بار می‌آورد و دورنمای پیشرفت و توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی کشورها را مبهم می‌نماید. براساس مطالعات انجام شده این مشکل هر ساله در حال افزایش است و بسیاری از دانش‌آموزان و حتی دانشجویان نمی‌توانند از پس مواد و محتوای آموزشی طراحی و تدوین شده بر آمده و یا آنها را در موعد مقرر به پایان رسانند. زمانی این مسأله تأسف انگیزتر خواهد بود که بدانیم بسیاری از این افراد تواناییهای لازم برای کسب موفقیت دارند و موفق نمی‌شوند. در این مقاله تلاش داریم تا با بررسی علل و عوامل این پدیده، شناختی تازه و صحیح از آن را برای خوانندگان عزیز تدارک فراهم آوریم.

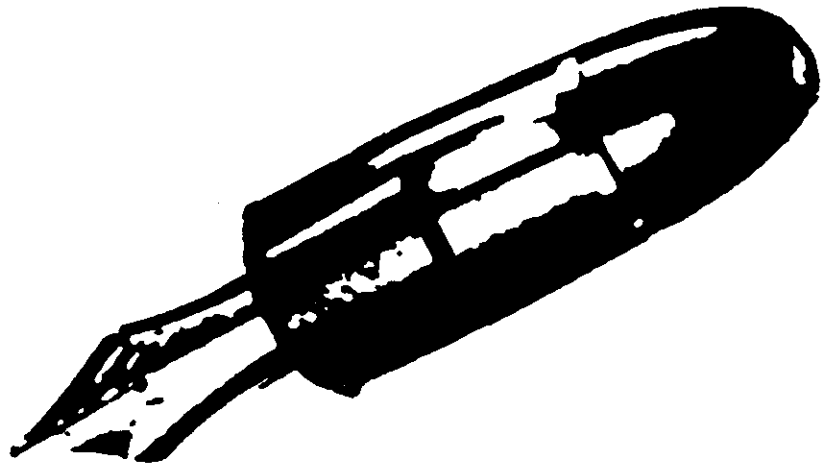
تعریف

منظور از افت تحصیلی «کاهش عملکرد تحصیلی دانش‌آموز از سطحی رضایت‌بخش به سطحی نامطلوب است.» توجه به تعریف فوق نشان می‌دهد که مقایسه و سنجش سطح عملکرد تحصیلی قبلی و فعلی دانش‌آموز بهترین شاخص ازاقت تحصیلی است. نکته قابل توجه این است که این مشکل، دارای ابعاد مختلفی است که تمامی آن را می‌توان در سه بُعد فرد، خانواده و مدرسه و جامعه خلاصه نمود. قبل از شرح نقش هر یک از این ابعاد و عوامل باید اضافه نمود که فقط در ذهن و روی کاغذ می‌توان آنها را از یکدیگر مجزا نمود، در واقعیت گاهی چنان این عوامل درهم تنیده‌اند و کتش متقابل دارند که تعیین نقش و سهم هر کدام به دشواری امکان‌پذیر است.

الف) علل فردی

۱- هوش: بدون شک یکی از عوامل مهم در افت تحصیلی کمبود هوش و

دکتر اسماعیل بیابان گرد

تواناییهای ذهنی است. هوش هر فرد را می‌توان به دو نوع هوش عمومی و اختصاصی (بااستعداد) تقسیم کرد.

هوش عمومی نوعی توانایی است که در اغلب فعالیت‌های انسان خود را نشان می‌دهد. هوش اختصاصی استعداد خاصی است که فرد در یک یا چند زمینه خاص دارد. اگر به نمرات دروس مختلف یک فرد نگاه کنیم می‌بینیم که نوعی رابطه بین آنها وجود دارد (هوش عمومی)، یعنی، این طور نیست که آن فرد در یک درس بسیار قوی و در درس دیگر بسیار ضعیف باشد. از طرف دیگر کمی تفاوت ممکن است دیده شود مثلاً فرد در درس علوم بهتر از ادبیات فارسی باشد (هوش اختصاصی). افراد از نظر میزان برخورداری از هوش عمومی و اختصاصی با یکدیگر تفاوت‌های بسیاری دارند که باید به آنها توجه کرد. مطالعات نشان داده است که درصد بسیار اندکی (حدود ۱۰ درصد) از موارد افت تحصیلی به علت ناتوانی ذهنی و عدم کوشش فرد است. بسیار مشاهده شده است دانش آموزی را که مشکل تحصیلی داشته و با تشخیص کمبود هوشی به مراکز مشاوره و کلینیکها ارجاع داده‌اند پس از ارزیابی دقیق مشخص می‌شود که دانش آموز هیچ گونه ضعف شناختی و یا هوشی ندارد و علت یا علل دیگری عامل مسأله است. امروزه دیگر آن اهمیتی که در گذشت به هوش داده می‌شد داده نمی‌شود. گفته می‌شود هر شخص با نردبان صفات شخصیتی خود راه تکامل و پیشرفت را طی می‌کند و آنچه مهم است صبر و بردباری و بویژه پشتکار است.

از بین دو دانش آموز با بهره هوشی مساوی، آن موفق تر خواهد شد و پیشرفت تحصیلی بهتری خواهد داشت که تلاش بیشتری نموده و پشتکار زیادتری داشته باشد.

۲- توجه: برای یادگیری و به خاطر سپردن هر مطلبی اولین شرط توجه به آن مطلب است. بدیهی است که اگر دانش آموز از هوش بالایی هم برخوردار باشد ولی به مطلب یا موضوعی توجه نکند نمی‌تواند آن

را فراگیرد. علت افت و شکست تحصیلی بعضی از دانش آموزان ناشی از عدم توجه به معلم و مواد تدریس شده و نیز عدم تمرکز حواس هنگام مطالعه و انجام تکلیف درسی است.

۲- انگیزه: انگیزه به حالت‌های درونی فرد که موجب هدایت رفتار او به سوی نوعی هدف است گفته می‌شود. انگیزه در واقع موتور حرکت هر فردی است- محققان یکی از دلایل افت تحصیلی را نداشتن انگیزه پیشرفت می‌دانند. افراد دارای انگیزه پیشرفت بالا به تکالیفی روی می‌آورند که درجه دشواری آن در حد متوسط باشد و از تکالیف خیلی آسان یا خیلی دشوار پرهیز می‌کنند. تکالیف آسان برای آنان مبارزه‌ای تلقی نمی‌شود و رقابت علیه استانداردهایی چنین آسان، ایجاد انگیزه نمی‌کند، و انجام دادن تکالیف آسان نیز احساس فضیلتی به شخص نمی‌بخشد، گر چه تکلیف دشوار، چالش فراوان ایجاد می‌کنند، اما برای افراد دارای نیاز به پیشرفت بالا، انگیزه آفرین نیستند، زیرا موفقیت در آنها بسیار غیرتحمّل است. افراد دارای انگیزه و نیاز به پیشرفت پایین نیز به سوی تکالیف نیمه دشوار روی می‌آورند، اما در تمایل به نزدیک شدن به آنها چندان مصمم نیستند. کسانی که دارای ترس شدید از شکست هستند، یا به سوی تکالیف بسیار آسان - که احتمال موفقیت در آنها زیاد و احتمال شکست بسیار کم است- روی می‌آورند، یا به تکالیف بسیار دشوار که بتوانند از دشواری آنها به عنوان بهانه‌ای برای عدم موفقیت استفاده کرد.

برای ایجاد انگیزه در دانش آموزان معلمان و مربیان می‌توانند از روشهای زیر بهره گیرند:

الف) باید تلاش نمود تا در فرد احساس نیاز به وجود آید.

ب) وقتی دانش آموزی در اثر شکست در درس تازه نسبت به آن درس نگرش منفی پیدا می‌کند، باید به او کمک کرد در درس تازه موفقیت کسب کند و در نتیجه به تصویری مثبت تر نسبت به توانایی خود در

مورد یادگیری مطلب درسی دست یابد. زیرا یادگیری همراه با موفقیت به ایجاد انگیزه منجر می‌شود.

ج) آنچه که از دانش آموزان به عنوان هدف آموزش انتظار دارید در آغاز درس دقیقاً برای آنان بگویید.

د) هدفهایی را که مطرح می‌کنید باید روشن، معین و متناسب با توانایی دانش آموزان باشد.

ه) در شرایط مقتضی از تشویقهای کلامی استفاده کنید. استفاده از کلماتی چون خوب، عالی و مرحباً پس از عملکرد درست دانش آموز، از تدابیر مؤثر در ایجاد انگیزه است.

و) باید شرایطی را فراهم کرد که دانش آموز موفقیت خود را احساس کند، زیرا هیچ چیز مانند خود موفقیت به موفقیت کمک نمی‌کند.

ز) باید تکالیفی را که ارائه می‌دهید نه بسیار مشکل باشد و نه ساده.

ح) تکالیف یکنواخت ارائه ندهید، به عبارت دیگر از خاصیت برانگیختگی مطالب مختلف استفاده کنید.

ت) تبادل نظر با دانش آموزان درباره مشکلات درسی و شرکت دادن آنها در طرح نقشه‌های کار و فعالیت، فواید زیادی دارد.

ی) تکالیفی را که به دانش آموزان می‌دهید، جلسه بعد از آنان بخواهید.

ث) از آزمونها و نمره‌ها به عنوان وسیله‌ای برای ایجاد انگیزه در دانش آموزان استفاده کنید.

ق) مطالب آموزشی را از ساده به دشوار ارائه دهید. ارائه مطالب از ساده به مشکل و به صورت متوالی باعث می‌شود که دانش آموزان ابتدا در یادگیری مطالب ساده به اندازه کافی موفقیت به دست آورند و این توفیق اولیه انگیزه آنها را برای یادگیریهای بیشتر افزایش دهد.

ز) از ایجاد رقابت و همچشمی در میان دانش آموزان جلوگیری کنید.

ک) می‌توان با فعال نمودن دانش آموز در هنگام تدریس و اادار ساختن وی به انجام کارهایی درباره درس، در او انگیزه

قوی ایجاد کرد.

ل) بالاخره، برقراری رابطه بین مطالب کتب درسی با واقعیات زندگی، در ایجاد انگیزه موثر است.

۴- آشفتهگیهای عاطفی و هیجانی: مشکلات عاطفی و هیجانی دانش‌آموزان در مقاطع مختلف رشد می‌تواند باعث افت تحصیلی آنان شود.

فشارهای روانی خاص هر مرحله از رشد می‌تواند باعث اشتغال خاطر، آسیب وارد آمدن به قوای هوشی، تحلیل انرژی ذهنی، عدم تمرکز حواس و در نهایت افت تحصیلی دانش‌آموزان شود.

۵- نارساییهای جسمی: الف) دانش‌آموزانی که دارای بنیه ضعیفی هستند و از سلامت عمومی کامل برخوردار نیستند نمی‌توانند به اندازه کافی کوشش و فعالیت داشته باشند. این دسته به خاطر دارا بودن استعداد ابتلا به انواع بیماریها از پیشرفت درسی باز می‌مانند.

ب) وجود ضعف در بینایی و شنوایی نیز سبب عقب ماندگی و افت تحصیلی می‌شود. بعضی از دانش‌آموزان دچار این نوع ضعف‌ها هستند که اگر به موقع تشخیص داده نشود به علت خوب درک نکردن درسها، افت تحصیلی اجتناب ناپذیر است.

ج) ناراحتیهای مربوط به مراکز عصبی و ناهماهنگیهای حسی و حرکتی در جای خود باعث افت تحصیلی دانش‌آموز خواهد شد.

د) مشکلات ارتباطی: توانایی برقراری ارتباط با معلمان و همکلاسیها باعث استفاده هر چه بیشتر از مطالب و موضوعات، کمک گرفتن برای حل مشکلات درسی احتمالی و ایجاد صمیمیت خواهد شد. گاهی فقدان مهارت اجتماعی باعث گوشه گیری و انزوا گزینی کودک و به دنبال آن افت تحصیلی خواهد شد.

ب) علل خانوادگی

الف) روابط نظام ارزشی خانواده: شاید بتوان گفت مهمترین عامل موثر در

شکل گیری نگرش دانش‌آموز نسبت به تحصیل، خانواده است. اینکه والدین با دانش‌آموز و درس و تحصیل او چگونه برخورد کنند و در الگوهای تربیتی خود برای چه نوع رفتارهایی ارزش قایل می‌شوند، یکی از اجزای اساسی در شکل‌گیری نگرش دانش‌آموز نسبت به تحصیل است. چنانچه نگرش خانواده نسبت به مدرسه، معلمان و درس منفی باشد و یا بین آنچه می‌گویند و آنچه عمل می‌کنند تفاوت وجود داشته باشد طبیعی است که به تدریج فرزند آنها نیز نگرشی منفی به درس و تحصیل پیدا خواهد کرد. در موارد بسیاری علت افت تحصیلی و یا شکست تحصیلی به وجود این گونه نگرشهای منفی، تضادهای مساعد نبودن شرایط خانواده، از نظر عاطفی و روانی، بر می‌گردد. اگر کمی در مورد آن روی سکه، یعنی نقش خانواده در پیشرفت تحصیلی سخن بگوییم اهمیت آن بیشتر روشن می‌شود.

مهمترین نقشی که والدین در زمینه پیشرفت تحصیلی فرزندان می‌توانند داشته باشند ایجاد محیطی آرام و مساعد برای مطالعه و انجام تکالیف است. در بعضی مواقع والدین به طور ناخواسته و ناآگاهانه نه تنها محیط مساعدی را برای مطالعه فرزندان ایجاد نمی‌کنند، بلکه اصرار می‌ورزند که دانش‌آموزان در محلی آکنده از سرو صدا و محرکهای مختلف مزاحم به انجام تکلیف بپردازند. آنها تصور می‌کنند مطالعه و انجام تکالیف نیز مانند کارهای دیگر (مثلاً، کاریدی) در هر شرایطی قابل انجام است، ولی باید توجه داشت که یادگیری در شرایطی بهتر صورت می‌گیرد که در آن، محیط آرام باشد و محرکهای مزاحم از جمله تلویزیون، بازی سایر کودکان و سرو صداهای دیگر کمتر باشد. والدین با اجتناب از ترتیب دادن جشنها و مراسم مختلف و یا شرکت در آنها در ایام امتحانات می‌توانند بر پیشرفت تحصیلی فرزندان خود تاثیر داشته باشند.

غنی کردن محیط خانواده از دیگر

علت افت و شکست تحصیلی بعضی از دانش‌آموزان ناشی از عدم توجه به معلم و مواد تدریس شده و نیز عدم تمرکز حواس هنگام مطالعه و انجام تکلیف درسی است.

باید شرایطی را فراهم کرد که دانش‌آموز موفقیت خود را احساس کند، زیرا هیچ چیز مانند خود موفقیت به موفقیت کمک نمی‌کند.

راه‌هایی است که پیشرفت تحصیلی فرزندان را تضمین می‌کند.

والدین می‌توانند به جای خرید اشیای غیر ضروری برای دانش‌آموزان، کتابهای کمک درسی و وسایل کمک آموزشی تهیه کنند، تا از این طریق هم دانش‌آموزان اوقات فراغت خود را به خوبی بگذرانند و هم به یادگیری آنها کمک شود. متأسفانه در کشور ما، مطالعه کتابهای غیر درسی و کمک درسی کمتر متداول است، در حالی که از طریق تهیه این گونه کتابها می‌توان کمک موثری به فرزندان کرد.

ب) فقر مالی خانواده یکی از عوامل مهم افت تحصیلی کودک است که به طور غیر مستقیم بر پیشرفت درسی چنانکه اشاره شد تاثیر می‌گذارد. محروم ماندن از غذای سالم و کافی و نداشتن استراحت لازم به علت پرداختن به فعالیتهای و کارهای غیر درسی برای جبران فقر مالی موجب عقب ماندگی درسی می‌شود.

ج) فقر فرهنگی و بیسوادی یا کم سوادی والدین

د) فقدان والد یا والدین
ه) وجود مشاغل و ناسازگاری میان والدین

و) علت دیگری که ناشی از مشکلات خانوادگی است و بر میزان پیشرفت درسی دانش‌آموز تاثیر دارد نحوه ارتباط دانش‌آموز با برادران و خواهران است. اگر در خانواده بیشتر افراد همواره مشغول مطالعه باشند در رویکرد دانش‌آموز به مطالعه تاثیر خواهد گذاشت بر عکس اگر آنها فعالیتهای بی‌فایده داشته باشند بتدریج ممکن است کودک از آنها الگو گرفته و به عقب ماندگی درس گرفتار شود.

ج) علل آموزشی مدرسه‌ای
گاهی علت افت تحصیلی و یا شکست درسی دانش‌آموز را باید در مدرسه جست و جو کرد. اهم عللی که می‌توان از این نظر مورد بررسی قرار داد به شرح زیر است:

۱- شیوه تدریس معلم می‌توان گفت که هر دانش‌آموز به شیوه خاص مطالب درسی را درک و فرا می‌گیرد. وظیفه معلم

است که با شناخت دانش‌آموزان و آگاهی از چگونگی کاربرد شیوه‌های مختلف تدریس روش مناسبی برای تدریس انتخاب کند گاهی علت افت تحصیلی دانش‌آموز این است که شیوه تدریس معلم مطابق روش یادگیری دانش‌آموز نیست.

۲- برنامه درسی مدرسه. گاهی علت افت تحصیلی دانش‌آموزان این است که برنامه درسی طراحی شده از طرف مدرسه مناسب نیست، مثلاً دروس نسبتاً سخت را پشت سر هم و یا در ساعاتی گذاشته‌اند که عموماً دانش‌آموزان خسته هستند.

۳- افتخارات و پیشداوریهای معلم. گاهی علت افت تحصیلی دانش‌آموز انتظار عدم موفقیت و پیشداوری غلطی است که معلم از دانش‌آموز دارد، معلم در اولین برخورد با شاگردان خود سعی می‌کند با پیشداوری خود آینده تحصیلی آنها را مجسم کند. مطالعات نشان داده است که این پیشداوریها بر میزان پیشرفت و یادگیری دانش‌آموز در درس تاثیر دارد. به این صورت که اگر ما دانش‌آموزی را که نمرات متوسط دارد به یک معلم معرفی کنیم و به او بگوییم تیز هوش است و نمرات درخشانی خواهد آورد، خود این دادن نگرش بر ارتباط معلم با دانش‌آموز تاثیر خواهد گذاشت و باعث پیشرفت درسی وی خواهد شد. نتیجه اینکه معلمان باید از پیشداوری، بویژه پیشداوری منفی و انتظار شکست در یک فرد جداً بپرهیزند، زیرا خود این پیشداوری منجر به شکست او خواهد شد.

۴- شرایط فیزیکی کلاس. گرما یا سرمای بیش از حد کلاس، نامناسب بودن نظافت و نور کلاس، سروصداها غیر معمول و تعداد بیش از حد دانش‌آموزان در کلاس از جمله عواملی است که ممکن است افت تحصیلی را در پی داشته باشد.

۵- تعویض مکرر معلمان در طول سال تحصیلی و ناتوانی بعضی از دانش‌آموزان به منظور سازگاری با روش تدریس و خصوصیات معلم ممکن است بویژه در مقاطع آموزشی پایین‌تر، منجر به افت

فشارهای روانی خاص هر مرحله از رشد می‌تواند باعث اشتغال خاطر، آسیب وارد آمدن به قوای هوشی، تحلیل انرژی ذهنی، عدم تمرکز حواس و در نهایت افت تحصیلی دانش‌آموزان شود.

والدین می‌توانند به جای خرید اشیای غیر ضروری برای دانش‌آموزان، کتابهای کمک درسی و وسایل کمک آموزشی تهیه کنند، تا از این طریق هم دانش‌آموزان اوقات فراغت خود را به خوبی بگذرانند و هم به یادگیری آنها کمک شود.

تحصیلی شود.

۶- ارزیابیهای نادرست معلمان از عملکرد دانش آموزان، کنترل نامناسب کلاس توسط معلم، فقدان وسایل کمک آموزشی، کمبود کتب درسی، عدم همکاری و ارتباط بین اولیاء و مدرسه، فقدان نظم و انضباط در کلاس و مدرسه، کمبود فضاهای آموزشی از جمله دیگر علل موثر در افت تحصیلی دانش آموزان است از میان عوامل فوق معلم اهمیت بسیاری دارد. این مقاله را با ذکر صفات و ویژگیهای یک معلم خوب به پایان می بریم.

صفات معلمان خوب

۱- برخورداری از سلامت جسمانی، معلم باید هم از سلامت جسمانی و هم سلامت روانی برخوردار باشد. تا قادر به ایفای نقش های مختلف خود باشد.

۲- توانایی در شناخت دانش آموزان و صمیمی شدن با آنها.

۳- توانایی در مشارکت دادن دانش آموزان در فرایند یادگیری، چون وظیفه اساسی معلم در تدریس، راهنمایی دانش آموزان برای یادگیری است. معلم خوب معلمی است که با استفاده از شیوه های گوناگون و در موفقیت های مختلف، دانش آموزان را فعالانه با مطالب آموزشی و موقعیتهای یادگیری درگیر نماید.

۴- توانایی در استفاده از شیوه های مناسب تدریس.

۵- رعایت اصول ارائه مطالب، ارائه مطالب به دانش آموزان، باید با رعایت اصول و ترتیبی انجام شود تا یادگیری را سهلتر و پایدارتر کند. به عنوان مثال الگوی زیر مناسب است؛ مطلع کردن دانش آموز از اهداف آموزشی، ایجاد انگیزه و جلب توجه یادگیرنده، یادآوری مطالب قبلی مربوط به درس جدید، ایجاد شرایط ارائه درس و رعایت تسلسل و هدایت بحث در کلاس

۶- استفاده از وسایل و امکانات کمک آموزشی، در صورتی که از حواس مختلف انسان برای یادگیری استفاده شود، مسلماً

یادگیری راحت تر و عمیق تر صورت می گیرد، لذا معلمی بهتر است که حتی الامکان حواس بیشتری را در یادگیری درگیر نماید.

۷- ارزشیابی مستمر از دانش آموزان، معلمی موفق است که همواره میزان یادگیری دانش آموزان را مورد ارزشیابی قرار دهد تا بتواند روشها و برخوردهای خود را اصلاح کند.

۸- داشتن انعطاف عاطفی

۹- باثبات بودن، رفتار معلم باید واضح و روشن باشد، زیرا قابل اعتماد و اتکا بودن معلم به قابل پیش بینی بودن رفتار او بستگی دارد.

۱۰- منطقی بودن.

۱۱- خلوص و یکرنگی و تبعیض نگذاشتن بین دانش آموزان.

۱۲- بردباری و صبوری.

۱۳- توانایی گوش دادن به گفتار دانش آموزان.

۱۴- طرد نکردن دانش آموزان و لقب ندادن به آنها.

۱۵- وارد نشدن به حریم شخصی فرد، بسیاری از دانش آموزان از اینکه با اصرار معلم مسایل شخصی خود و خانوادگی شان را افشا کنند، دچار احساس ناراحتی و گناه می شوند، از این رو، معلم در صورت تمایل دانش آموز با شیوه محتاطانه ای باید به دانش آموز نزدیک شود.

۱۶- استفاده نکردن از تنبیه های لفظی.

۱۷- توانایی ایجاد روابط صمیمانه با والدین.

۱۸- کاهش سطح ناکامی و بد رفتاری، معلم باید در زمانی که دانش آموز دچار ناکامی در زمینه تحصیلی و یا ارتباطی می شود، به او یاری رساند از شدت هیجانات منفی و سوء رفتار وی بکاهد.

۱۹- امکان انتخاب و ابراز وجود دادن به دانش آموز

۲۰- تشویق دانش آموز به برنامه ریزی و پذیرش مسئولیت تحصیلی، معلم خوب معلمی است که دانش آموز را تشویق به برنامه ریزی برای انجام تکالیف و

وظایف خود کند تا از این طریق احساس کفایت و توانمندی در وی ایجاد شود.

۲۱- بالاخره، برقراری نظم و انضباط در کلاس. از جمله نشانه های معلم خوب و موفق آن است که بتواند نظم و انضباط منطقی را در کلاس حکمفرما کند و صرفاً به ارائه درس توجه نداشته باشد. منظور از انضباط هم ساکت و آرام بودن و گوش دادن به حرفهای معلم نیست، زیرا جو کلاس باید متنوع و دوست داشتنی باشد؛ به طوری که هر دانش آموز احساس آرامش و دل بستگی به کلاس داشته باشد.

منابع

- آرمند - محمد، محله پورند. نقش خانواده در پیشرفت تحصیلی فرزندان، انجمن اولیاء و مربیان، شماره ۱۶۸ - مهرماه ۱۳۷۲

- سیف - علی اکبر، روان شناسی پرورشی، تهران: انتشارات آگاه، ۱۳۶۸

- ماشینی - جمیله، فصلنامه تعلیم و تربیت، عوامل مؤثر در پیشرفت تحصیلی، سازمان پژوهش و برنامه ریزی آموزشی وزارت آموزش و پرورش، سال هفتم، شماره ۱، بهار ۱۳۷۰

- نصراصفاهی - احمد، فصلنامه تعلیم و تربیت، عوامل مؤثر در کیفیت تدریس. سازمان پژوهش و برنامه ریزی آموزشی وزارت آموزش و پرورش، سال هشتم، شماره ۱، بهار ۱۳۷۱

Feld, S. Ruhlsnd, S & Gold . M. Developmental changes in achievement motivation. Merrill palmer Quarterly, 1989, 25.
-Parsons, J.E. Expectancies, values, and academic behaviors. In J.T. Spence (Ed.), perspectives on achievement and achievement motivation. San Francisco: Freeman. 1982